

(ז) מנהגנו ללכת בבגד אחד מצויץ בד' ציציות – צריך ביאור. אם אמרו בגמ' שבעידנא דריתחא מקפיד הקב"ה על אי קיום מצות ציצית אעפ"י שהיא מצוה קיומית, מדוע לא נחשוש מאי-קיום מצות ציצית בבגדים נוספים?! איני יודע תשובה מספקת מנקודת ראותה של ההלכה, אך מנקודת ראותה של ה"מחשבה", על פי תוס' הנ"ל, יובן הענין היטב. כדרך שאין מעלה בחתימה כפולה על שטר, ואין תוספת בהגדת אותה עדות פעם נוספת, כך אין ענין לשאת שנים ושלושה חותמות המעידים אותה עדות. [וכן כתב מהרש"א מנחות מ"ג: שאמרו משל למלך שאמר לשני עבדיו, אעפ"י שבתכלת ולבן חייב כל עבד בודד – לפי שאין דרך שישא עליו עבד אחד ב' חותמות. עיי"ש].

ואולי אף מנקודת ראותה של ההלכה, כיון שהציצית אינה מצוה חיובית, אלא מצוה קיומית – אין "ענין" לקיימה כל היכא שאין שייך הטעם והתכלית, אעפ"י שאם ילבש בגד נוסף יקיים מצוה נוספת ויטול שכר נוסף, ועדיין צ"ע.

[הערות](#)

מאמר לד

פתיל תכלת - חותם של זהב

(א) מנחות מ"ג: "תניא היה ר"מ אומר: גדול עונשו של לבן יותר מעונשו של תכלת. משל למה הדבר דומה: למלך בשר ודם שאמר לשני עבדיו, לאחד אמר – הבא לי חותם של טיט, ולאחר אמר – הבא לי חותם של זהב, ופשעו שניהם ולא הביאו, איזה מהם עונשו מרובה? הוי אומר זה שאומר לו הבא לי חותם של טיט ולא הביא". [רש"י: חותם – היו עושים לבהמה ועבד שקונין אותם לשם סימן עבדות]. וכתבו תוס' שם – "מה שמדמה חותם של טיט לציצית שכן עושים לעבדים, והציצית מעיד על ישראל שהם עבדי הקב"ה, כדאיתא פרק במה אשה: כבלא דעבדא תנן". עכ"ל.

דברי התוס' הללו אשר דימו את הציצית לחותם עבדות, צריכים עוד ביאור, הלא הגמ' המשילה גם את חוטי התכלת לחותם עבדות של זהב, ובזה לא פירשו תוס' מאומה.

אכן נראה, דחותם הטיט המסמל חומר ולבנים וכל עבודה, משרת את האדון להודיע שזה עבדו, ואילו חותם של זהב תכשיט הוא, והוא משרת את העבד ומודיע לכל שזה אדונו. יש עבד שעובד את אדונו בעל כורחו, מעדיף היה להיות בן-חורין, אין הוא מרגיש בכבוד ובעונג להיות "עבד מלך – כמלך" (שבועות מ"ז:); בעל כורחו מלביש עליו

אדונו חותם של טיט. ויש "עבדך בן אמתך", "בנו העובד אותך", אשר הם בבחינת "ישמח משה במתנת חלקו כי עבד נאמן קראת לו". החזו"א זצ"ל אשר העיד על עצמו (קוב"א סי' קנ"ג) "כמעט כל מה שאני עושה אני אנוס על פי הדיבור וכו' ואין אני בן חורין לעשות דבר מבלי עיון בהלכה וכו'" הוא אשר כתב על עצמו שם "העונג היחידי הוא לי לעשות רצון קוני ואין לי צער יותר גמור מכשלון בעוון". עבדים כאלה מתקשטים בחותם העבדות, חותמם עשוי מזהב ומביע את אושרו של העבד שיש לו מלך כזה. הרי הם דומים לבני המלך, ועל בני מלכים אמרו בשבת (ס"ו:) שהם יוצאים ב"זוגין", פעמונים של זהב. על חוט התכלת נאמר במד"ר (י"ד, י) "מה נשתנית תכלת משאר מיני צבעונין שציווה האלקים להיות בציצית? מפני שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד, וחלק ליראיו תכלת שהוא מעין כבודו וכו' הוי: ויבוא מלך הכבוד – שהוא חולק כבוד ליראיו". וכעין זה כתב רש"י מנחות מ"ג: – "נאה לישראל שיהא דמות כסאו עליהם". **עד כאן שמעתי מן הגאון הגדול הר"ר שלמה פישר שליט"א.**

(ב) ונבאר יותר. עבדותם של ישראל לקב"ה יש לה באמת פנים כפולות. מצד אחד – "אתם תהיו לי לעם", כביכול התכלית היא בשביל הקב"ה שברא את הכל לכבודו ועשה שייראו מפניו. מאידך – "ואני אהיה לכם לאלקים", למעננו, לטוב לנו כל הימים, כי "עבד מלך – כמלך". תכלית יציאת מצרים היתה קבלת התורה, וכמ"ש: "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה". ואכן הפנים הכפולות של העבדות אשר הוכרחנו לה וזכינו בה ביציאת מצרים באו לידי ביטוי בקבלת חובות וזכויות העבודה בהכרח ומרצון. מצד אחד: כפה עלינו הקב"ה את ההר כגיגית, ומאידך: "ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע". וכן לדורות: עיקר העסק הקרוי "עבודה" הוא הקרבת קרבנות בבית המקדש [ועל כן דוקא שם קרוי הקב"ה "אדון" (משפטים י"ג, י"ז)]. וכשעולים העבדים אל בית המקדש הם עולים לראות-את, ולהראות-אל פני האדון ה'; כביכול, גם למעננו וגם למענו. והבן.

ויעויין ברש"י סוף פר' ציצית, על הפסוק "אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלקים אני ה' אלקיכם", ז"ל – "אני ה' אלקיכם (בתרא) עוד למה נאמר? שלא יאמרו ישראל: מפני מה אמר המקום, לא שנעשה ונטול שכר?! אנו לא עושים ולא נוטלים שכר. על כרחכם אני מלככם! וכן הוא אומר: אם לא ביד חזקה וגו' אמלוך עליכם". עכ"ל. כלומר, ה"אני ה' אלקיכם" קמא, הנזכר לפני ה"הוצאתי אתכם מארץ מצרים", הוא כנגד מדרגת "בנים" שזכו בה ישראל קודם יציאת מצרים – "בני בכורי ישראל" – מכח שהם עתידים לקבל את עול הקב"ה עליכם מאהבה כבנים (שבת

פ"ט:). ובמדרגת "בנים" יש עוד מקום לטעות שאעפ"י שהקב"ה הבטיח שכר ועונש לעושי ועוברי מצוותיו (כמ"ש רש"י: אני ה' – נאמן לשלם שכר, אלקיכם – נאמן להפרע) הרי זה כאב הרוצה בטובת בנו ומצווהו ומפתה ומאיים עליו וכל זה אך ורק לטובת הבן, א"כ עוד יש מקום לטעות שיאמר הבן: "איני עושה ואיני נוטל שכר". אבל ה"אני ה' אלקיכם" הנזכר אחר ה"הוצאתי אתכם מארץ מצרים" הוא כנגד מדרגת עבדים שנתחייבו בה ישראל ביציאת מצרים – כי הוא אדונך הפודך מבית עבדים – ולכן "על כרחכם אני מלככם". ופשוט, ששתי אמירות אלו – "אני ה' אלקיכם" – מכוונות כנגד חוטי התכלת וחוטי הלבן. חוטי הלבן מורים על מדרגת עבד הכפוי על העבדות ונשיאתו את החותם הוא לצורך אדונו המודיע לכל: זהו עבדי. ואילו חוטי התכלת מורים על מדרגת "בנו העובד אותו" מרצונו ומתקשט בחותמו ומודיע לכל: "זה אדוני".

ג) ויש לשים לב שבראש פרשת ציצית נאמר: "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם" – גם לשון דיבור וגם לשון אמירה. וידוע מה שאמרו בספרי (הובא ברש"י בהעלתך י"ב, א') שדיבור הוא לשון עז וקשה, ואילו אמירה היא לשון רכה (תחנונים). ומדוע נאמרה פרשת ציצית גם בלשון קשה וגם בלשון רכה? כי את פתילי הלבן מוכרח העבד לשאת ובפתיל התכלת רוצה הוא להתהדר, על כן פונה אליו התורה הק' גם בדרישה וגם בעצה; והבן.

וכמה נפלא דיוק לשונה של התורה הקדושה – "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם (לשון נסתר) ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת והיה לכם לציצית" (לשון נוכח); פתח בלשון נסתר ועבר ללשון נוכח – הלא דבר הוא! על פי האמור יובן היטב, כי את עבדיו מצוה המלך באמצעות השר ואינו פונה אליהם ישירות, ואילו את בניו ואת הקרובים אליו מצוה המלך ישירות בעצמו. ומאד מדוקדק הלשון: "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת והיה לכם לציצית", כי אכן חותם הזהב הוא "לכם" – להנאתכם, להתקשט בו.

ויש עוד דקדוק נפלא בפר' זו. "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה' ועשיתם אותם ולא תתורו וגו' למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי וגו'". בתחילה חזר הפס' לסגנון שמשה מדבר אל בני"י – "מצוות ה'", ואח"כ שוב לסגנון שהקב"ה מדבר עמם – "מצוותי". ונראה שגם השינוי הזה מורה על שתי מדרגות, מדרגת "עבדים" המצווים על ידי השר לעשות את מצוות המלך, ומדרגת "בנים" אשר אביהם פונה אליהם ישירות. ויש להוסיף עוד, שבין שני הפסוקים נאמר – "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם", ואולי הכוונה לדברי הרשות. כי ההבדל בין העבד היוצא ידי חובה לבין הבן הנכנס ידי טובה הוא בכל מה שאינו מצווה בלאו או בעשה, שהבן הרוצה

לעשות רצון אביו ולא רק לקיים את מצוותיו עושה את כל מעשיו לדעת ורצון אביו, וחוזרים גם מעשי הרשות שלו להיות מעשי מצוה, וכמבואר כל-זאת בבירור בדרך ה' ח"א פרק רביעי אות ד' ואות ז'. ולפי"ז יתכן, ש"כל מצוותי" האמור במדרגת בנים הראויים לפתיל התכלת כולל גם את מעשי הרשות שנחשבים לאיש כזה ממש כמו מעשי מצוה – עיין ברמח"ל שם. ולכן מסיים הפסוק: "והייתם קדשים לאלקיכם" – כי זו היא מדרגת הקדושה שהאריך בביאורה המסילת-ישרים פרק כ"ו. והבן כמה נפלאים הדברים, אך קצרתי.

ד ויש להתעמק יותר. חוטי הלבן קרויים בש"ס ובפסוקים "ציצית". ובביאור השם הזה אמרו במנחות (מ"ב). "אין ציצית אלא ענף, וכן הוא אומר ויקחני בציצית ראשי, כצוציתא דארמאי – דבוקות למטה ופרודות למעלה (רש"י)". עכ"ל. וכן אמרו שם (מ"א): "אין ציצית אלא יוצא ואין ציצית אלא משהו (רש"י): תלוי ויוצא מן הענף משהו)". עכ"ל. והיינו שחוטי הלבן קרויים על שם הצורה, כי בחותם העבדות הצורה היא העיקר, צורת עבותות המסמלים את היות העבד עקוד ואסור מלעשות את רצון עצמו. [והשם "חוטי לבן" – לאו דוקא, ושאר צבעים ג"כ כשרים מעיקר הדין (שו"ע או"ח סי' ט', ה)]. ואילו חוטי התכלת קרויים על שם הצבע והמראה, כי הצבע הוא הנוי המשמש כתכשיט בהיותו דומה לכסא הכבוד ומודיע מי הוא אדונו של נושא החותם. [ואמנם גם חוטי התכלת הם בצורת גדילים ועבותות, כי אכן שמחתו של בן המלך היא בעצם הכרחו לעבוד את המלך, וכמשל הגמ' שקרא המלך לשני עבדיו. וכאשר נתעלו ישראל למדרגת עבד שהוא כבן, באומרים "נעשה-ונשמע", קראה עליהם בת-קול "גבורי-כח עושי דברו לשמוע בקול דברו" – כמלאכים (שבת פ"ח). ומה הכוונה "עושי דברו לשמוע"? פי' ה"אבן-עזרא": "בעשותם דברו, רק זה הוא שכרם ותענוגם ותפארתם – לשמע בקול דברו".] ויש להוכיח שבחוטי הלבן הצורה בלבד היא העיקר, מטענת קרח ועדתו למשה – "טלית שכולה תכלת חייבת בציצית!?!". ולמה לא טענו זאת על טלית שכולה לבן!?! וע"כ שבחוטי לבן הצורה של גדילים היוצאים היא העיקר, ואין לבגד עצמו צורת עבותות, ופשוט.

שוב מצאתי מדרש שוחר-טוב (פ' צ') "והדרך על בניהם – זה תכלת שבציצית, שישראל מתכסים בו, שנקראו בנים למקום". עכ"ל. הרי זו ראיה גדולה לתורף מאמרנו.

ה ה"אור החיים" הק' בפר' שלח דייק מלשון הפסוקים שאין מצות פתיל תכלת עתידה להתקיים לדורות, שהרי נכתב בפסוק: "ועשו להם לציצית על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת וכו'" – משמע שרק הלבן יהיה לדורותם ולא התכלת. והרי המציאות מורה על נכונות דיוקו, כי מלבד חוג מסוים ומצומצם אין מי

שנותן על ציצית הכנף פתיל תכלת. מהו העומק הגנוז בעובדה זו? אם אמרנו שפתיל התכלת מציין את שביעות רצונו ושמחתו של העבד המתקשט בחותם העבדות ומתהדר בו, נוכל להמשיך ולומר שראוי החותם הזה לדורות הראשונים דוקא ולא לדורות האחרונים. כי נתמעטו הלבבות בירידת הדורות ורחוקים אנחנו משמחה אמיתית בעובדת היותנו עבדים; על כן גם ביטויה החיצון של אותה שמחה נשלל מאתנו.

(ו) ועיין גם בספר החינוך (מצוה שפ"ו) שכתב כדברי תוס' מנחות הנ"ל, שהציצית היא חותם האדון שנושא העבד בכסותו. והוסיף: "ועוד אמר לי לבי שיש בו רמז וזכרון שגופו של אדם ונפשו הכל להשם ב"ה, כי הלבן דומה לגוף שהוא מן הארץ וכו' והתכלת אשר עינו כעין הרקיע ירמוז לנפש שהוא מן העליונים וכו'", עיי"ש. ודבריו תואמים מאד לדברינו במאמר זה, כי הגוף כפוי על העבדות והנפש רוצה בה. והבן.

(ז) נחזור לדברי הגמ' מנחות מ"ג: הנ"ל: "משל למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שאמר לשני עבדיו, לאחד אמר – הבא לי חותם של טיט, ולאחד אמר – הבא לי חותם של זהב". מדוע צוה המלך על האחד להביא חותם של טיט ועל האחר להביא חותם של זהב? ביארנו, כי האחד היה מוכרח וכפוי על העבדות על כן נדרש לחותם שיזכיר לו את חובת העבודה. ואלו האחר היה מרוצה ושמח בעבדות על כן נתבקש להביא חותם של זהב להתהדר בעובדת היותו עבד המלך. אך מהי משמעותה של העובדה שחותם הטיט זול יותר מחותם הזהב? כי אכן מן הכפוי על העבדות נדרש רק מעט, ואילו מן השמח בעבדות נדרש הרבה. וכן הוא בעבדות לקב"ה: כדי להיות ראוי לחוטי לבן די בקיום פשוט של שורת הדין (המיקל לא הפסיד) ואילו הראוי לחוט תכלת מהדר ומסלסל לפני משורת הדין (המחמיר תבוא עליו ברכה) כדי לבטא את שמחתו בעבדות ואת אהבתו לאדון. וכשם שהעובר עבירה על שורת הדין עונשו מרובה משל זה שאינו מהדר ומדקדק לפני מן השורה – כן גם התביעה על ביטול חוטי הלבן גדולה מן התביעה על ביטול חוט התכלת.

(ח) "מאימתי קורין את שמע בשחרית? משיכיר בין תכלת ללבן" (ברכות ט':). ופירשו תוס' שם (על פי מנחות מ"ג): "בין תכלת שבה – בציצית, שהיה קבוע בו תכלת וגם שני חוטי לבן ועושין בו חוליא של תכלת וחוליא של לבן". עכ"ל. [וז"ל הגמ' מנחות מ"ג: "תניא: וראיתם אותו וזכרתם – ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת התלויה בה, ואיזו? זו קריאת שמע, דתנן – מאימתי קורין את שמע בשחרית? משיכיר בין תכלת ללבן". עכ"ל. הרי שיש להיכר הזה סמך מן התורה.] מדוע נבחר החילוק שבין לבן לתכלת אשר בציצית להכיר על ידו את ההבדל שבין זמן

שכיבה לזמן קימה? בדרך דרוש נוכל לומר: כי שכיבה מורה על נפילה וירידה (הגלות נמשלה ללילה) ואלו קימה מורה על רוממות ועליה (הגאולה נמשלה לבוקר). בעת שתתחלף הגלות בגאולה, ומדרגת עבד פשוט בעבד משכיל השמח בעבדותו ומתהדר בה – יתחדש כבודו של פתיל התכלת. על כן דוקא החילוק שבין תכלת ללבן ראוי להבחין על ידו בין זמן הערב המסמל את הגלות לבין זמן הבוקר המסמל את הגאולה.

ט) דין עשה דוחה לא-תעשה נלמד מצווי התורה להטיל פתיל תכלת העשוי מצמר בבגד של פשתים (יבמות ד'). בוודאי יש עומק במה שדוקא פתיל התכלת שבמצוות הציצית הוא הנבחר ללמד בו את הענין של "עשה דוחה לא-תעשה". כדי להבין זאת נתבונן בלשונו של הרמב"ן פר' יתרו: "כי מדת זכור רמזו במצות עשה, והוא היוצא ממדת האהבה והוא למדת הרחמים, כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו, ומדת שמור במצות לא תעשה, והוא למדת הדין ויוצא ממדת היראה, כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו, ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה, כמו שהאהבה גדולה מהיראה, כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו, ולכך אמרו דאתי עשה ודחי לא תעשה. ומפני זה יהיה העונש במצות לא תעשה גדול ועושין בו דין כגון מלקות ומיתה, ואין עושין בו דין במצות עשה כלל". עכ"ל הרמב"ן. על פי הנקנה באמירתנו מובן הדבר מאד שדוקא בחותם ה"הדרך על בניהם" באה לידי ביטוי האהבה הגדולה מן היראה.

י) ז"ל הגאון הגדול הר"ר לייב מינצברג שליט"א – "תורת בקרבים" גליון 9 – "ובזה חלוקה זכירת יציאת מצרים שבכל יום, מסיפור יציאת מצרים שבליל הפסח. כי זכירת יציאת מצרים כל יום, היא כדי לזכור חובת העבודה אשר נתחייבנו לה, מחמת שאנו עמו המוציא אותנו מעבדות לחירות. וכלשון הפסוק **כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים וגו'** (ויקרא כה-נה). אבל הסיפור של יציאת מצרים בליל הפסח, בא כדי לשמוח בשמחת הגאולה. לספר ולהתעורר ברגשי שמחה ושירה לה' (על שזכינו להיות עבדיו). ומשום כך מצינו דכל ימות השנה, אחר זכירת יציאת מצרים באה מיד תפילה, כדאמרינן – **תיכף לגאולה תפילה** (ברכות מב.). כי זכירת יציאת מצרים שבכל יום באה לשם חובת העבודה. ולכן מיד כאשר מזכיר יציאת מצרים, צריך לסמוך מיד את התפילה שהיא עבודת ה', וכמו שכתב רבינו יונה בברכות. אבל בליל פסח, סומך תיכף לסיפור הגאולה את אמירת ההלל. כמו שתיקנו חז"ל, שאחר כל הסיפור מיד פותחים – **לפיכך אנחנו חייבים להודות ולהלל וכו'** ונאמר לפנינו שירה חדשה הללויה, ומתחילים באמירת ההלל. והיינו משום שבליל פסח בא הסיפור כדי לעורר השמחה

ורגשי החירות אשר שמחה זו מחייבת אותנו בשירה והלל לה', ולכן צריך להסמיך גאולה להלל". עכ"ל.

קל להבחין שחיוב הזכירה של כל השנה מקביל אל חוטי הלבן שבציצית, ואילו חיוב הסיפור של ליל פסח מקביל אל פתיל התכלת.

מאמר לה

סדר פרשיות התפילין וקבלת עול מלכות שמים

(א) ז"ל שו"ע או"ח סימן ל"ב ס"א: "מצות תפילין שיכתוב ארבע פרשיות, שהן: קדש לי כל בכור עד למועדה מימים ימימה, והיה כי יביאך עד כי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים, ופרשת שמע עד ובשעריך, ופר' והיה אם שמע עד על הארץ". והוסיף על זה הרמ"א: "וצריך לכתבם כסדר הזה לכתוב תחלה הקודמת בתורה, ואם שינה פסול". עכ"ל. ומקור דבריו מקרא ד"והיו הדברים וכו' – בהוויתן יהו"; עיין מ"ב שם.

ונראה להוסיף טעם על מה שהקפידה התורה שתהיינה הפרשיות כתובות ומונחות בתפילין בסדר זה דוקא; על פי לשון השו"ע שם סימן כ"ה, ס"ה: "יכוין בהנחתם שצונו הקב"ה להניח ארבע פרשיות אלו שיש בהן יחוד שמו ויציאת מצרים על הזרוע כנגד הלב ועל הראש כנגד המח כדי שנזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו שהם מורים על יחודו ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו". עכ"ל.

ונקדים לבאר את דברי השו"ע בסימן כ"ה.

ז"ל הרמב"ן פר' לך-לך י"ז, א' – בביאור שם "שדי" – "ור"א פירשו בשם הנגיד מגזרת שודד, כלומר: **מנצח ומשדד מערכות השמים**, וזהו הנכון, כי היא מדת הגבורה מנהגת העולם שיאמרו חכמים בה – **מדת הדין של מטה**. וטעם להזכיר עתה (בצווי על המילה שהיא תחלת הווצרות מדרגת ישראל) זה השם – כי בו **יעשו הנסים הנסתרים** לצדיקים להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב ולפדותם במלחמה מיד חרב ככל הנסים הנעשים לאברהם ולאבות, וככל הבאים בתורה בפרשת אם בחקתי ובפר' והיה כי תבוא בברכות ובקללות שכולם נסים הם, כי אין מן הטבע שיבואו הגשמים בעתם בעבדנו האלקים ולא שיהיו השמים כברזל כאשר נזרע בשנה השביעית, וכן כל היעודים בתורה,